

έσωτερική έλευθερία τους, έγκαταλείποντας τὸ έξωτερικό τους στὴ δουλεία τῆς καθολικότητας.

Ἡ κοκεταρία ἀποτελεῖ έξάλλου μιὰ κατηγορία τῆς ὕπαρξης, ἐφόσον εἶναι συχνὰ μιὰ γυναικεία συμπεριφορὰ ποὺ δίνει στὴ γυναίκα χαρά. Αὐτὸ συμβαίνει γιατί μέσω τῆς κοκετταρίας ἐπιδεδβαιώνεται ἡ έλευθερία της καὶ ἀντιτίθεται στὴν ένωτική της τάση. Ἡ γυναίκα μπορεῖ ἔτσι νὰ δοθεῖ μ' ἓνα τρόπο συμβολικό κι ένάρετο σ' ἓνα μεγάλο ἀριθμὸ ἀνδρῶν, ένῶ ἀντίστοιχα ὁ ἄνδρας μπορεῖ νὰ κατακτήσει ἓνα μεγάλο ἀριθμὸ γυναικῶν.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴ σύγχρονη πόλῃ ὁ Simmel πιστεύει ὅτι τὸ κύριο χαρακτηριστικό τῆς ζωῆς μέσα στὶς μητροπόλεις τοῦ καιροῦ μας εἶναι ἡ πνευματικότητα καὶ ἡ έξατομίκευση. Ἡ μεγάλη πόλῃ εἶναι μιὰ ιδιαίτερη περίπτωση, κατὰ τὴν ὁποία ὁ ἄνθρωπος προσπαθεῖ νὰ ἀπαιτήσῃ ἐκ νέου τὴν αὐτονομία καὶ τὴν ιδιαιτερότητά του ἀπέναντι στὴν ὁμάδα. Ὅταν οἱ δυὸ μορφές τοῦ ἀτομισμού, ποὺ δημιουργοῦνται ἀπὸ τὶς ποσοτικές σχέσεις τῆς μεγάλης πόλης —τὴν ἀτομικὴ ἀνεξαρτησία καὶ τὴν προσωπικὴ διαφοροποίηση—, ἀποβαίνουν τὸ ἀντικείμενο τῆς ἔρευνας, τότε ἡ πόλῃ ἀποκτᾷ μιὰ καινούργια ἀξία στὴν ἱστορία τοῦ πνεύματος.

Καταλήγουμε ἔτσι στὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ ἀτομισμὸς εἶναι ἓνα νῆμα καθοδηγητικό τῆς σύγχρονης ἐποχῆς, μιὰ ἀπαίτηση γιὰ προσωπικὴ έλευθερία ποὺ ἀποβαίνει ἡ ὕψιστη ἀξία.

Τέλος ὁ Simmel ἐξετάζει τὴν έννοια τῆς περιπέτειας, αὐτὸ τὸ γεγονὸς τῆς ζωῆς, τὸ ὁποῖο ἔχει γιὰ τὴν ἀνάμνηση τὰ χρώματα τοῦ ὄνειρου καὶ τὸ ὁποῖο βρίσκεται ἔξω ἀπὸ τὴ συνηθισμένη πορεία τῆς ὕπαρξης. Ὑπάρχουν πολλές μορφές περιπέτειας, ἀλλὰ ἡ κατ' έξοχὴν περιπέτεια τῆς ὕπαρξης εἶναι ἐκείνη τοῦ ἔρωτα.

Ὁ Simmel ἐξετάζει ἔτσι στὸ βιβλίο του τὰ σημαντικότερα θέματα τῆς σύγχρονης ζωῆς μ' ἓνα τρόπο σοβαρὸ καὶ συγχρόνως γοητευτικό. Ὁ J.-L. Vieillard-Baron μᾶς ἔδωσε ἐπίσης μιὰ ὀλοκληρωμένη ἔκδοση ποὺ μᾶς βοηθάει νὰ γνωρίσουμε μὲ τὸν καλύτερο τρόπο τὴ σκέψη τοῦ G. Simmel.

Ἐνα ἔργο έξαίρετο!

Εὐαγγελία ΜΑΡΑΓΓΙΑΝΟΥ-ΔΕΡΜΟΥΣΗ

Socratis DÉLIVOYATZIS, *La dialectique du phénomène* (Sur Merleau Ponty), Paris, Méridiens Klincksieck / épistémologie, 1987, 384 σελ.

Στὸ βιβλίο του αὐτὸ ὁ Σωκράτης Δεληβογιατζῆς ἐπιτυγχάνει σὲ δύο σκοπούς: ἀφενὸς μὲ τὸν έντοπισμὸ καὶ τὴν ἀποσαφήνιση τῆς ἐσώτερης συσχέτισης ἀνάμεσα στὴν τυχαιότητα, ποὺ διέπει τὴν ὕλικότητα τοῦ φαινομένου, καὶ στὴν κατανοητικὴ σαφήνεια, ἡ ὁποία ἔχει τὴν ιδιότητα νὰ



ἀποδίδει νοήματα, ἐνσωματώνει στὸ αἰσθητὸ αὐτὸν τὸ νέο τύπο λογικότητας καὶ τελικὰ ὁλοκληρώνει τὴ συγκρότηση μιᾶς διαλεκτικῆς σκέψης, ἡ ὁποία ἔχει τὴ δυνατότητα τόσο νὰ συλλαμβάνει τὸ συγκεκριμένο νόημα τοῦ φαινομένου ὅσο καὶ νὰ ἐκφράζει τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ κάθε φαινόμενο συναπαρτίζει, σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν προέλευσή του, ἓνα «καταγωγικὸ» (*originaire*) καὶ «προαντικειμενικὸ» (*pré-objectif*) ὑπόστρωμα ποὺ ἐκφράζεται ἀπὸ ἓνα διαρθρωμένο λόγο καὶ κρύβεται μέσα σὲ σιωπηλές καὶ ἀσύλληπτες κινητοποιήσεις· ἀφετέρου, δείχνει ὅτι ἡ σκέψη τοῦ Γάλλου φαινομενολόγου μεταμορφώνει τὴ δυαδικότητα τῶν ἐξωτερικοτήτων «ὑποκείμενο - ἀντικείμενο» σὲ ἐσωτερικὴ, ἀδιάλυτη, ἐξελισσόμενη καὶ ἐρωτηματικὴ σχέση ἀνάμεσα στὶς ὑποκειμενικὲς ἐνσαρκώσεις καὶ τὶς «προατομικὲς αἰσθητικότητες» (*sensibilités pré-individuelles*) μέσα στὸ ἴδιο ὄν, τὸ ὁποῖο συγκλίνει, ἐνῶ ταυτόχρονα διαφοροποιεῖται. Μέσα ἀπὸ τὴν ἐρμηνεία αὐτὴ τοῦ μερλω-ποντιανοῦ φαινομένου συγκροτεῖται *μία ὄντολογία τῆς σχέσης*, δηλαδὴ μία ὄντολογία θεμελιωμένη πάνω στὴ «μὴ ἀναγωγιμότητα» (*irréductibilité*) τοῦ συσχετίζειν καὶ συσχετίζεσθαι ὡς ἰδιαίτερων γεγονότων. Αὐτὴ ἡ ὄντολογία ἐνεργοποιεῖ ἀκατάπαυστα μιὰ σχέση ἡ ὁποία, ἔχοντας ὡς πρώτη ὕλη τῆς τὸ φαινόμενο, εἶναι ταυτόχρονα ἐκφραστικὴ καὶ ἀπροσπέλαστη καί, σύμφωνα μὲ τρεῖς πρωτογενεῖς τρόπους ποὺ ἀντιστοιχοῦν κάθε φορὰ σὲ κάποια εἰδικὴ ποιότητα ἐμβάθυνσης, ἐξωτερικεύεται α) ὡς τάση, β) ὡς συνύπαρξη καὶ γ) ὡς «χίασμα» (*chiasme*).

Ἡ διαλεκτικὴ τῆς φαινομενολογίας καὶ ἡ τυπολογία τῆς χιασματικῆς σχέσης («Σάρκα» [*chair*])

Ἀνάλογα μὲ τὸν τρόπο ἐμβάθυνσης ποὺ ὑποδεικνύεται ἀπὸ τὴν «δομικὴ ἀντίληψη» (*perception structurale*) συντίθεται ἡ *σχέση τάσης*, ἡ ὁποία πραγματοποιεῖ τὴν ἀπόδοση ἐνὸς νοήματος μὲ ἀφετηρία τὴ Μορφή (*Forme*). Ὅπως ἐπισημαίνει ὁ συγγραφέας, ἡ τελευταία δὲν ἐντοπίζει κάποιον ὀρίζοντα ποὺ ἀναφύεται μέσα στὸ σύμπαν τοῦ ἑκτατοῦ, ἀλλὰ ἓναν «προεκτατὸ» (*pré-extensif*) ὀρίζοντα, ὁ ὁποῖος προκαλεῖ τὴν ἐμφάνιση πολλαπλῶν ἑκτατῶν ὀριζόντων. Ἔτσι ἡ Μορφή, καθὼς ἀποτελεῖ ἓνα πλέγμα δυνάμεων τοῦ ὁποίου ἡ ἰδιαίτερη σύσταση, ὡς καταγωγικὸ μοντέλο κάθε συγκεκριμενοποίησης, εἶναι καθοριστικὴ σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὸ νόημα ποὺ μπορεῖ νὰ ἀποκτήσει τὸ φαινόμενο, λειτουργεῖ ὡς ὀρίζοντας ταυτόχρονα μακρινὸς καὶ «ἐπικοινωνιακός» (*communicatif*), ὅπου *τείνει* ἡ δομικὴ ἀντίληψη ἀπὸ τὴν ὁποία τελικὰ συγκροτεῖται τὸ φαινόμενο. Ἀκριβῶς μὲ ἀφετηρία τὴ χουσερλιανὴ προθετικὴ συνείδηση, ὁ Merleau-Ponty διαμορφώνει τὴ δική του ἔννοια τῆς ἀντίληψης ὡς πρωταρχικοῦ



τρόπου ύπαρξης της συνείδησης, πού, έχοντας σαν βασικό αντικείμενο τη Μορφή ως δομικό σύνολο, τὸ ὁποῖο προηγείται τῶν μερῶν πού τὸ συναποτελοῦν, προσανατολίζει τὴν ιδιαίτερη ἐντατικοποίηση διαμέσου τῆς ὁποίας ἡ ἀνθρώπινη πράξη συλλαμβάνει τὴν παρουσία κάποιου πράγματος. Στὸ σημεῖο αὐτὸ ὁ Σ. Δεληβογιατζῆς διευκρινίζει ὅτι ἡ ἐνεργοποιούσα προθετικότητα, γιὰ τὴν ὁποία γίνεται ἐδῶ λόγος, προηγείται τῆς «προθετικότητας τῶν πράξεων» (*intentionnalité des actes*), ἐφόσον, ἀφενὸς δὲν ἀναφέρεται στὶς πολλαπλὲς συγκεκριμενοποιήσεις τοῦ χωροχρονικοῦ ὀρίζοντα ἀλλὰ στὴν ἐνεργητικὴ καὶ μὴ ἀναγώγιμη ἀδιαφάνεια αὐτοῦ τοῦ ὀρίζοντα, καί, ἀφετέρου, δὲν εἶναι ἔκδηλη ἀλλὰ ὑπολανθάνει.

Ἡ ἀνάλυση τοῦ συγγραφέα καθιστᾷ φανερὸ ἓνα νέο τρόπο σχηματισμοῦ τῆς «φαινομενικῆς σχέσης» (*rapport phénoménal*), ὁ ὁποῖος προκύπτει, ὅταν τὸ ἀντιληπτικὸ φαινόμενο προσεγγιστεῖ μέσα ἀπὸ τὴ «δομικὴ χωρικότητα» (*spatialité structurale*) τῆς «σωματικότητας» (*corporeité*). Μὲ τὴν τελευταία ἐκφράζεται τὸ δυναμικὸ τοῦ ιδιαίτερου τύπου ὑλικότητας, πού συνιστᾷ ὁ χῶρος τοῦ σώματος. Τὸ ζεύγος «ὑποκείμενο - ἀντικείμενο» παρουσιάζεται ὡς *συνύπαρξη* τοῦ αἰσθητικοῦ στοιχείου (*sensible*), πού συλλαμβάνεται ἀπὸ τὴν ἀντίληψη, καὶ τῆς «ἐνσαρκωμένης προθετικότητας» (*intentionnalité incarnée*) στὸ ἐσωτερικὸ μιᾶς ἐνεργοποιημένης χωρικῆς δύναμης, ἡ ὁποία συνδέοντας, ἀναλαμβάνοντας καὶ ταυτόχρονα ἀποκαλύπτοντας ἀκατάπαυστα τοὺς ἀκούσιους αὐθορμητισμοὺς τῶν φαινομένων ἀνάλογα μὲ τὴν κατεύθυνση τῆς προθετικότητας, συγκεκριμενοποιεῖ τὴν ἐγκαθίδρυση τῶν νοημάτων. Πρόκειται γιὰ μία συμβίωση μέσα σὲ ἓνα εἰδικὸ περίγυρο ἐνύπαρξης πού ἀποτελεῖται ἀπὸ τὸ «προ-λογικὸ» (*pré-rationnel*) σύμπαν τοῦ ἀτόμου, κινητοποιεῖται ὡς χῶρος τῶν σωματικῶν σημασιῶν καὶ διαπερνᾶται ἀπὸ μιὰ ὑλικότητα ιδιαίτερης ὑφῆς, πού εἶναι ἡ σωματικότητα. Τὸ σῶμα διπλώνεται μέσα στὸν προαντικειμενικὸ χῶρο τὴν ἴδια στιγμή πού ὁ χῶρος αὐτὸς ἀναδιπλώνεται μέσα στὸ σῶμα καὶ διαμέσου τοῦ σώματος: μὲ τὸν τρόπο αὐτό, στὸ ἐσωτερικὸ μιᾶς ἀδιαφάνειας, πού ἀποκαλύπτει χωρὶς ποτὲ ἡ ἴδια νὰ ἀποκαλύπτεται, ἡ σωματικότητα ἐνεργοποιεῖ τὴ σύλληψη τῶν συνυπάρξεων, ἐγκαθιδρύει νοήματα, δημιουργεῖ σύμβολα. Τὸ διαφοροποιητικὸ στοιχεῖο, πού ἐνώνει τὴν ἀντίληψη καὶ τὸν κόσμο διαμέσου τοῦ τρόπου τῆς «σωματικῆς συνύπαρξης» (*coexistence corporelle*), εἶναι τὸ ἴδιο μὲ αὐτὸ πού ὑπερβαίνει τὴν ἐξωτερικότητα τῆς σχέσης «ὑποκείμενο - ἀντικείμενο» ἀποδίδοντας ἓνα νόημα ὑποκειμενικὰ ἐνσαρκωμένο. Ἐπιπλέον γίνεται ἀντιληπτὴ ἡ διαφοροποίηση τοῦ ἅπτοῦ ἀντικειμένου ἀπὸ τὸ πράγμα, ὅπως αὐτὸ συλλαμβάνεται διαμέσου τοῦ φαινομένου, ἐφόσον τὸ πρῶτο τίθεται ἀπέναντι στὸ ὑποκείμενο, ἐνῶ τὸ δεύτερο ὑπάρχει μέσα σὲ ἓνα εἶδος συμβίωσης μὲ τὸ ὑποκείμενο καὶ τὸν περίγυρό του.



Ὁ Σ. Δεληβογιατζής, προβαίνοντας σὲ μιὰ ἐννοιολογικὴ σύνδεση ποὺ ἀποτελεῖ μιὰ ἀπὸ τὶς σπουδαιότερες προσφορὲς τοῦ βιβλίου, διαπιστώνει πὼς ὁ Merleau-Ponty, ἐπιχειρώντας νὰ ἐκφράσει τὴν ἰδιαίτερη σύσταση τῆς φαινομενικῆς σχέσης, δηλαδή μιὰ φύση ταυτόχρονα μυστικὴ καὶ εὐγλωττὴ, ἐντοπίζει τὴν ὄντολογικὴ διαφοροποίησιν ἀνάμεσα στὸ «ὄρατο» (visible) καὶ στὸ «ἀόρατο» (invisible), ἡ ὁποία προκύπτει μέσα ἀπὸ ἓνα ἀπροσπέλαστο καὶ αἰνιγματικὸ αἰσθητό, ἰδεατὰ ἀσύλληπτο ἀλλὰ ἀντικείμενο τῆς ἰδιαίτερης σωματικῆς συναίσθησης, ποὺ παράγεται διαμέσου τῆς *σάρκας*. Μὲ τὸν ὄρο «σάρκα» (chair) ἐννοεῖται τόσο ἡ ὄντολογικὴ ἰδιαιτερότητα τῆς ἐνοποιητικῆς διατομῆς ἀνάμεσα στὸ σῶμα καὶ τὸν κόσμον ὅσο καὶ ἡ ἐνεργοποιούσα ὑλικότητα τῆς θεμελιακῆς καὶ μὴ ἀναγώγιμης διασταύρωσης, ἡ ὁποία συμβαίνει ἀνάμεσα σὲ αὐτὸ ποὺ συναισθάνεται καὶ στὸ ἀντικείμενο αὐτῆς τῆς συναίσθησης. Μὲ τὴν ἐννοια αὕτη, ἡ σάρκα πραγματοποιεῖ μιὰ ἐπικοινωνία μὲ τὸ αἰσθητό, τὴ στιγμὴ ἀκριβῶς ποὺ αὐτὸ συγκεκριμενοποιεῖ τὸ γίνεσθαι μιᾶς σχέσης, εἴτε μὲ τὸν κόσμον εἴτε μὲ τὸν «ἄλλο» (autrui). Παρατηροῦμε ὅτι ὁ τύπος τῆς σχέσης ποὺ δημιουργεῖ αὕτη ἡ διαλεκτικὴ τοῦ σαρκικοῦ στοιχείου δὲν εἶναι οὔτε σχέση τάσης, οὔτε σχέση συνύπαρξης, ἀλλὰ σχέση συνάντησης, διασταύρωσης, ποὺ συγκεκριμενοποιεῖ τὸν χῶρον καὶ ἀπομονώνει τὴ στιγμὴ, ἀμοιβαία περιβολὴ τοῦ ἑνὸς στοιχείου τῆς σχέσης ἀπὸ τὸ ἄλλο, τελικὰ «*χίασμα*» (chiasme) ἀνάμεσα στὸ ὄρατο καὶ στὸ ἀόρατο. Τὸ ὄρατο καὶ τὸ ἀόρατο συνιστώντας δύο πρωτογενεῖς μορφὲς ὑλικότητας, ἀποτελώντας δύο πρωταρχικὲς ἐκδηλώσεις τοῦ αἰσθητοῦ, διεισδύουν τὸ ἓνα μέσα στὸ ἄλλο καὶ ὑφίστανται διαφέροντας ὄντολογικὰ μέσα στὴ σχέση ποὺ συγκροτεῖται κάθε φορὰ ἀπὸ τὸ φαινόμενο, δηλαδή τὴ σχέση ἀνάμεσα στὸν προαντικειμενικὸν κόσμον καὶ τὴν προθετικὴν ἀντίληψη. Τὸ ὄρατο τονίζει καὶ περιλαμβάνει ἐναλλασσόμενα πλέγματα μελῶν τοῦ ἀοράτου, «εἶναι τὸ μυστικὸ ἀντιθετικὸ μέρος τοῦ ἀοράτου». Ἡ διαλεκτικὴ αὕτη καθιστᾷ μὴ ἀναγώγιμο τὸ «ἐδῶ καὶ τώρα» (ici et maintenant), δηλαδή τὴν ἀμεσότητα τοῦ παροντικοῦ στοιχείου, κυρίως μὲ τὸν ἐντοπισμὸ ἑνὸς πολλαπλοῦ νοήματος διαμέσου τῆς προνομιακῆς ἀπομόνωσης τῆς στιγμῆς.

Ὁ ἐντοπισμὸς τοῦ νοήματος πραγματώνεται μέσα στὴ γλῶσσα, ἡ ὁποία ἐκφράζει τὴν πολλαπλότητα τῶν τρόπων, μὲ τοὺς ὁποίους τὰ σημεῖα ἀναφέρονται ὑπαινικτικὰ σὲ ἓνα λανθάνον νόημα, ποὺ δὲ συλλαμβάνουν ποτέ (διαλεκτικὴ τῆς γλώσσας)· ἐννοημένη μὲ τὸν τρόπο αὐτό, ἡ γλῶσσα ἀγγίζει τὸν «προ-λογικὸν» (prélogique) καὶ «προανακλαστικὸν» (pré-réflexif) κόσμον, τοῦ ὁποίου ἡ αἰσθητὴ ἀμεσότητα, δηλαδή ἡ ἀμεσότητα τοῦ «*βιωμένου κόσμου*» (monde vécu), συλλαμβάνεται ἀπὸ τὸ φαινόμενο. Κάθε φράση ἐξωτερικεύει κάποιο ἀπόσπασμα ἑνὸς παγκόσμιου λόγου. Ἡ γλῶσσα, ὡς θεμελιακὴ δομὴ ποὺ ἐπαναδιπλασιάζει τὸ ἀτομικὸ (individuel)

μέσα από την αδιαφανή οίκειότητα του παγκόσμιου, ένσαρκώνει διαλεκτικά την ενεργούσα δύναμη της πρόθεσης αναλαμβάνοντας την πυκνή, δημιουργική και προσωπική κίνηση που προϋποθέτει μέσα στο χίασμα ή σχέση ανάμεσα στο «αὐτοδύναμο» (virtuel) και τὸ ἐνεργὸ στοιχείο.

Ἡ ἀπομόνωση τῆς προνομιακῆς στιγμῆς, ἐπισημαίνει ὁ Σ. Δεληβογιατζῆς, ἐννοεῖται μὲ ἀφετηρία τὴν καταγωγικὴ χρονικότητα, ἡ ὁποία δὲν ἐνεργοποιεῖ τὴ διαδοχὴ τῶν ἐξωτερικοτήτων ἀλλὰ συνίσταται σὲ μία κίνηση μοναδική, συνεχὴ καὶ ἀδιαίρετη, πού μᾶς μεταφέρει ἀπὸ τὴν παρουσία τῆς μιᾶς στιγμῆς σὲ αὐτὴν τῆς ἐπομένης. Αὐτὴ ἡ μετάβαση ἐνεργοποιεῖ τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον διαμέσου τῆς ἀκατάπαυστης ξαναρχῆς τοῦ χρόνου, ἡ ὁποία συμβαίνει μέσα στὸ παρὸν. Βιωμένο μὲ αὐτὸ τὸν τρόπο, τὸ παρὸν μεταμορφώνεται σὲ αἴσθηση τοῦ αἰώνιου, ἡ ὁποία ἀξιοποιεῖ τὴ στιγμή καθιστώντας τὴν μὴ ἀναγώγιμη. Τὸ παρὸν εἶναι ἡ ἐνεργὸς στιγμή τοῦ χιάσματος, τὸ ὁποῖο δὲν ἀποτελεῖ οὔτε καθαρὰ ὑποκειμενικὴ δραστηριότητα οὔτε ἐξωτερικὸ γεγονός πού ἐπιβάλλεται στὸ ὑποκείμενο ἀλλὰ διασταύρωση τῆς σάρκας μὲ τὸν κόσμο. Ἡ ἀπτή στιγμή τῆς συνάντησης, συνιστώντας τὸ παροντικὸ στοιχείο, παράγει τὸ νόημα, δὲν ἐπιτρέπει ὅμως ποτὲ τὴν ὀλοκληρωτικὴ σύλληψη τοῦ ἀνοιχτοῦ σημείου μέσα στὸ ὁποῖο ἐγκαθιδρύεται τὸ νόημα· αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ ἀντίθεση συνιστᾷ τόσο τὴν ἀμφισημία τῆς φαινομενικῆς σχέσης ὅσο καὶ τὸν μὴ ἀναγώγιμο χαρακτήρα τῆς.

Ἡ διάσταση πού προσιδιάζει στὴ χιασματικὴ σχέση, δηλαδή ἡ διάσταση, ἀνάλογα μὲ τὴν ὁποία τὰ στοιχεῖα ἀλληλοπεριβάλλονται αὐθόρμητα πρὶν παρέμβει ἡ ἐπιστημονικὴ γνώση, εἶναι τὸ βάθος, δηλαδή ἡ ἀόρατη ἀμεσότητα μὲ τὴν ὁποία τὸ ἀντιληπτικὸ ὑποκείμενο πραγματοποιεῖ μιὰ σωματικὴ πρόσβαση στὸν κόσμο. Ἡ σάρκα ἐνεργοποιεῖ τὶς σχέσεις ἀνάμεσα σὲ ποικίλες φύσεις τῶν βαθῶν μέσα στὴν αδιαφανὴ καὶ σιωπηλὴ τους πολλαπλότητα. Σὲ αὐτὴ τὴν προοπτικὴ, ἐπισημαίνει ὁ Σ. Δεληβογιατζῆς, διαπιστώνουμε ὅτι ἡ σάρκα ὀλοκληρώνοντας τὴν ὄντολογία τῆς σχέσης μέσα στὴ μερλω-ποντιανὴ φαινομενολογία, συγκεκριμενοποιεῖ ὕλικά, στὸ πλαίσιο τῆς διάστασης τοῦ βάθους, τὸ χίασμα, μέσα στὸ ὁποῖο συγκλίνουν, συμπλέκονται καὶ ξανααπομακρύνονται οἱ ὑποστρωματικὲς καὶ ἀδιαίρετες συναντήσεις ἀνάμεσα σὲ αὐτὸ πού ἐξωτερικεύεται διαμέσου μεταμορφωτικῶν κινητοποιήσεων (ὄρατό) καὶ σὲ αὐτὸ πού διατρέχει καὶ διαπερνᾷ τὶς κινητοποιήσεις παραμένοντας μέσα τους σταθερό (ἀόρατο). Ἔτσι γίνεται ἐκδηλὴ ἡ σπουδαιότητα τόσο τοῦ κινητικοῦ ὅσο καὶ τοῦ ὀπτικοῦ στοιχείου σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τοὺς τρόπους συγκρότησης τῶν σχέσεων, οἱ ὁποῖες ἐκφράζουν τὶς ἰδιαίτερες συνιστώσες τῆς διαλεκτικῆς τοῦ σαρκικοῦ γίγνεσθαι.



Τὸ ἀνοιχτὸ σῶμα ὡς διαρκῆς συναίρεση: ἡ ἀμφίδρομη σκέψη καὶ ἡ καταφατικότητα τῆς ἐπικοινωνίας

Ὁ Σ. Δεληβογιατζῆς δείχνει ὅτι στὴ φιλοσοφία τοῦ Merleau-Ponty ἡ ἀμφισημία εἶναι οὐσιαστικὰ θετική. Τὸ ἀσύλληπτο ἄνοιγμα ἀπὸ τὸ ὁποῖο προσδιορίζεται αὐτὸ πὺν μέσα στὴ χιασματική σχέση μένει πάντα κρυμμένο ἀνάμεσα στὸ προανακλαστικὸ καὶ στὸ «ἀνακλαστικὸ» (réflexif) στοιχεῖο, ἐπιβεβαιώνεται ἀπὸ τὸ σῶμα καὶ μέσα στὸ σῶμα σὰν σαρκικὸ συναίσθημα. Εἶναι τόσο ἡ σαρκικὰ ἐνεργοποιημένη φύση αὐτῆς τῆς σχέσης ὅσο καὶ ὁ διασταυρωτικὸς τύπος τῆς φύσης αὐτῆς, πὺν ἀποκλείουν τὸ τίποτα ἀπὸ τὴν ὄντολογία τοῦ Merleau-Ponty καὶ κατὰ συνέπεια τὴν καθιστοῦν μιὰ καταφατικὴ σκέψη, ὅπου ἡ σαρκικὴ παρουσία τοῦ «ἐνδιάμεσου» (entre-deux) ἐπιδοκιμάζεται ἐννοιολογικὰ ἀλλὰ γίνεται ἀντικείμενο σωματικῆς συναίσθησης ὡς συνάντηση ἡ ὁποία, μολονότι ἔχει σχηματιστεῖ, συνεχίζει νὰ παραμένει ἀνοιχτή. Τὸ ἄνοιγμα πρὸς τὸ προανακλαστικὸ εἶναι, πὺν ὑποβάλλει σὲ κάθε χιασματικὴ σχέση ἡ αἴσθηση ἑνὸς ὀρίζοντα τόσο ἐλκτικὸ ὅσο καὶ ἐκφραστικὸ, βιώνεται ὡς ἀμεσοποιημένο συναίσθημα διαμέσου ἑνὸς εἰδους πληρούσας ἀπουσίας· ἡ ἀπουσία αὐτὴ ἀναδύεται ἀπὸ κάθε πρωτογενὴ αἰσθητικὴ ἐντύπωση πὺν κοιτάζει τὸν κόσμο, δηλαδὴ ἀπὸ κάθε «ἀντιληπτικὸ σῶμα» (corps percevant) καὶ διαμέσου μιᾶς πολλαπλότητας ἐνεργοποιημένων χιασμάτων: «Τὸ αἰσθητό, δὲν εἶναι μόνο τὰ πράγματα, εἶναι ἐπίσης ὅτιδήποτε σχεδιάζεται μέσα τους, ἀκόμα καὶ ὡς κοίλωμα, ὅτιδήποτε ἀφήνει ἐκεῖ τὸ ἶχνος του, ὅτιδήποτε σχηματίζεται ἐκεῖ, ἀκόμα καὶ ὡς ἀνοιχτὸ διάστημα, ἀκόμα καὶ ὡς μία κάποια ἀπουσία» (σ. 88). Ἡ ἀπουσία τονίζει, λοιπόν, σὲ κάθε χιασματικὴ καὶ ἀσύλληπτη ἀμφισημία τὴν ἐνεργοποίησιν ἑνὸς θετικοῦ ἀνοίγματος.

Ὁ συγγραφέας ἐρευνᾷ τὸν ἰδιαίτερο προσανατολισμὸ αὐτῆς τῆς θετικότητας πὺν σφραγίζει τὴν εἰδικὴ κίνησιν κάθε χιάσματος μὲ τὸ ὁποῖο τὸ σῶμα ἐκφράζεται ὡς ἐνοποιητικὴ πολλαπλότητα μὴ ἀναγώγιμων σχέσεων. Τὸ σῶμα δὲν εἶναι ἓνα ἀπλὸ ἀντικείμενο, ἀλλὰ αὐτό, μὲ τὸ ὁποῖο καὶ μέσα στὸ ὁποῖο τὸ ὑποκείμενο ἐπικοινωνεῖ προ-λογικὰ καὶ προαντικειμενικὰ μὲ τὸν κόσμο. Ὑπὸ τὸ καθεστῶς αὐτῆς τῆς λειτουργίας του τὸ σῶμα «ἀγγίζει» τὸ προανακλαστικὸ εἶναι καὶ τὸ ἐνεργοποιεῖ διαρκῶς μέσα σὲ μιὰ σχέση ἡ ὁποία πάντοτε βρίσκεται ὑπὸ διαμόρφωση, πάντοτε ποικίλλει, δὲ συλλαμβάνεται ποτὲ ὀλοκληρωτικά, καὶ τρέφεται ἀπὸ τὴν καταφατικὴ δραστηριότητα κάθε χιάσματος πὺν ἐπιχειρεῖται ἀπὸ τὸ ἴδιο τὸ σῶμα, ὅπου ἡ πραγματικότητα τῆς ἀνοιχτῆς ἀμφισημίας ἀνανεώνει ἀκατάπαυστα κάθε φορὰ τὴ συγκεκριμένη τάσιν ἐπικοινωνίας. Αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ τάσιν ἐπικοινωνίας, πὺν εἶναι ταυτόχρονα ἀφανὴς καὶ ἐκφραστικὴ, διαφορο-

ποιεῖ τὸ σῶμα ἀπὸ τὸ ἀπλὸ ἀντικείμενο, ἐφόσον διαμέσου τῆς τὸ σῶμα σχετίζεται προαντικειμενικὰ μὲ τὸ βάθος τοῦ κόσμου, ὑπὸ τῇ μορφῇ ἑνὸς πλέγματος πολλαπλῶν χιασμάτων. Φαίνεται λοιπὸν ὅτι αὐτὸ ποὺ προέχει μέσα στὴν καταφατικὴ ἀμφισημία τῆς σαρκικῆς σχέσης εἶναι ἡ ἐκφραστικότητα, προσανατολισμένη πρὸς τὴν ἐπικοινωνία τοῦ σώματος μὲ τοὺς ἄλλους καὶ μὲ τὸν κόσμον. Μὲ τὴν ἔννοια αὕτη, ἡ ἀδιαιρετότητα καὶ ἡ μὴ ἀναγωγιμότητα τῆς χιασματικῆς σχέσης μεταφράζουν τὴν ἀνοιχτὴ καὶ προ-λογικὴ ἐπικοινωνία, ἡ ὁποία ἐνεργοποιεῖται ὡς καταγωγικὴ σύγκλιση τοῦ κόσμου καὶ τῶν ἄλλων καὶ συντελεῖται ἀπὸ τὸ σῶμα. Αὐτὸ τὸ τελευταῖο συγκεκριμένοποιεῖ μέσα στὸ σύμπαν τῆς ἐξωτερικότητας τὸν ἐκφραστικὸ αὐθορμητισμὸ τῆς ἐνστικτώδους, ἀναδομητικῆς καὶ ἐπικοινωνιακῆς ἐνέργειας, ἡ ὁποία τείνει νὰ συναντήσῃ ἐγκάρσια τὸ φυσικὸ στοιχεῖο. Ἔτσι ἐννοημένη, ἡ ἐπικοινωνία ἀποτελεῖ τὴν ἐσωτερικὴ ὄραση τῆς διαλεκτικῆς τῆς σάρκας.

Ἡ διαλεκτικὴ αὕτη συνιστᾷ, ὅπως δείχνει ἡ ἀνάλυση τοῦ συγγραφέα, τὴν κίνηση ἐπικοινωνίας μέσα ἀπὸ τὴν ὁποία τὸ σῶμα ἐκφράζεται ὡς μοναδικὴ πολλαπλότητα ταυτόχρονα συγκεντρωτικῶν καὶ ἀνοιχτῶν χιασμάτων, ὅπου ἡ ἐγκαθίδρυση τοῦ νοήματος συνιστᾷ καὶ τὸ στοιχεῖο τῆς ὑπέρβασης· προέλευση τῆς τελευταίας εἶναι τὸ προαντικειμενικὸ εἶναι, τοῦ ὁποίου ἡ «ἐνυπαρκτική» (*d'immanence*) διάσταση δὲν ὑφίσταται ἔξω ἀπὸ τοὺς ὑπερκερασμούς, μὲ τοὺς ὁποίους οἱ ὀρίζοντες τοῦ «ἀδιαφανοῦς» (*opaque*) στοιχείου ἐνεργοποιοῦνται ὡς σωματικὲς καὶ αἰνιγματικὲς «ὀρατότητες» (*visibilités*). Τὸ σαρκικὸ χίασμα συγκεκριμένοποιεῖ τὴν κίνηση τῆς ὑπέρβασης σὲ μιὰ προσπάθεια νὰ ἐρωτηθεῖ καὶ νὰ διερευνηθεῖ ἡ πολυδιάσταση καὶ μυστήρια φύση ἑνὸς λανθάνοντος ἀπολύτου, τὸ ὁποῖο διαπερνᾷ ὅλη τὴν πολύμορφη προθετικότητα ποὺ διασχίζει τὴν κίνηση τοῦ ἱστορικοῦ γίγνεσθαι. Ἀκριβῶς μὲ τὴν ἔννοια αὕτη ὅλη ἡ φιλοσοφία τοῦ Merleau-Ponty μαρτυρεῖ «μιὰν ἀτέρμονη προσπάθεια τοῦ φιλοσόφου νὰ ἀναζητήσῃ ἓνα ἀπόλυτα ἐνυπάρχον στὴν ἱστορία, τὸ ὁποῖο νὰ μὴν ἀπορροφᾷ τὴν τελευταία οὔτε καὶ νὰ ἀπορροφᾷται ἀπὸ αὐτήν» (σ. 320-321). Μέσα στὴν ἀλληλοδιεισδυτικὴ σχέση τοῦ ὑπερβαίνοντος σώματος μὲ αὐτὸ τὸ ἐνυπάρχον λανθάνον στοιχεῖο, πάντα τὸ στοιχεῖο τῆς ζωῆς διαπερνᾷ καὶ ξεπερνᾷ τὸ στοιχεῖο τῆς γνώσης: «... ἡ ἐμφάνιση τοῦ κόσμου τῆς ζωῆς (*Lebenswelt*) ἐλαττώνει τὴν ἀξία τῆς *ratio pura*, ἡ ὁποία δὲ θὰ μπορούσε πιά νὰ ὑφίσταται χωρὶς νὰ ἀναφέρεται σὲ αὐτὸν τὸν κόσμον τῆς ζωῆς» (σ. 246). Ἐδῶ ὁ Σ. Δεληβογιατζῆς διευκρινίζει ὅτι μὲ τὴν ἐπικοινωνιακὴ κίνηση τὸ σῶμα δὲν ἐνεργεῖ διαμέσου οὐσιῶν οὔτε πρὸς τὴν κατεύθυνση «οὐσιῶν» (*substances*) ἀλλὰ *drā συναιρετικὰ* συγκεκριμένοποιώντας πολλαπλὰ καὶ μὴ ἀναγώγιμα χιάσματα ἀνάμεσα στὸ ὄρατὸ καὶ στὸ ἀόρατο. Αὐτὸ ἀποτελεῖ καὶ τὴν οὐσία τῆς διαλεκτικῆς τοῦ χιάσματος



στό σῶμα, τὸ ὁποῖο ἀμεσοποιεῖ τὴν ἐπαναδημιουργικὴ ἀνάληψη ἀφανῶν ἢ ἐσώτερων νοημάτων, πὺν συντελεῖται μὲ ἐκκίνηση τὴν παράλληλῃ συνενεργὸν σχέσιν ἀνάμεσα στὴν κίνηση καὶ τὴν ὄραση. Ὑπάρχουν ἀμεταβλητότητες μέσα στὸ σωματικὸ εἶναι πὺν ἀπὸ τὴν φύσιν του βρίσκεται διαρκῶς σὲ κίνηση. Τὸ ἀόρατο ἐκφράζει αὐτὲς τὶς σταθερότητες, ἀποτελεῖ τὰ ἀσύλληπτα καὶ μὴ ἀναγώγιμα ἀνοίγματα τὰ ὁποῖα παράγονται μέσα στὸ γίγνεσθαι τῆς ὁρατότητας. Καθὼς τὸ σωματικὸ εἶναι ἐνεργοποιεῖ τὸ γίγνεσθαι τῆς σύμπλεξης τῶν δύο φύσεων, πὺν εἶναι διαφορετικὲς ἀλλὰ ἀμοιβαῖα ἐκφραστικὲς (ὁρατότητα καὶ ἀορατότητα), ἡ κίνηση καὶ ἡ ὄραση ἀποτελοῦν «τὰ στοιχεῖα πρόσδρασης σὲ ἓνα ἐρωτηματικὸ εἶναι, τὸ ὁποῖο τρέφει ἓνα ὑπολανθάνοντα χαρακτήρα» (σ. 286), τὶς συνιστώσες μιᾶς ἐκφραστικῆς ὑλικότητος ἢ ὁποῖα ἐνεργοποιεῖται διαμέσου ἀνακλαστικῶν συγκλίσεων πὺν ἀποσπασματικοποιοῦν καὶ ὀρίζοντων πὺν σημασιοδοτοῦν καὶ ἔλκουν. Ἡ εἰκόνα, πὺν ἡ ὄραση προσεταιρίζεται, προενεργοποιεῖ τὶς ἐκφράσεις τοῦ «φαινομενικοῦ σώματος» (*corps phénoménal*) μὲ τὴν ἀλληλοεισχώρηση ὁρατοῦ - ἀοράτου, καὶ ἡ σάρκα ἀναλαμβάνει ἀκατάπαυστα κάθε προενεργοποίηση, γιὰ νὰ τὴ μετατρέψει σὲ ὑλικότητα, πὺν συντελεῖ ὑπερβάσεις στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ χιάσματος ἀνάμεσα στὸ συναισθανόμενο καὶ στὸ αἰσθητό. Γίνεται ἔτσι κατανοητὸ ἀπὸ τὴν ἰδιαίτερα πρωτότυπῃ ἀνάλυσιν τοῦ Σ. Δεληβογιατζῆ, ὅτι ἡ σχέση ἀνάμεσα στὴν κίνηση καὶ τὴν ὄραση εἶναι μιὰ σχέση εἰδικῆς ἐξιδανίκευσης, ὅπου ἡ ἐκφραστικότητα τοῦ σαρκικοῦ στοιχείου εἶναι αὐτὴ πὺν ἐξιδανικεύει, ὅπως ἀκριβῶς συμβαίνει καὶ στὴ σχέση —παράλληλῃ καὶ ἐπίσης ἐξιδανικευτικῇ— τῆς γλώσσας μὲ τὴν ὄραση, ὅπου ἡ γλώσσα εἰκονίζει τὴν ὄραση τὴν ἴδια στιγμή πὺν ἡ ὄραση ὑλικοποιεῖ τὴ γλώσσα.

*Ἡ διαλεκτικὴ τοῦ φαινομένου: πρὸς μιὰ ὄντολογία τῆς ἀδιαίρετης σχέσης*

Στὴ διαλεκτικὴ τοῦ φαινομένου ὁ Σ. Δεληβογιατζῆς ἀνακαλύπτει τόσο τὴν ἰδιαιτερότητα ὅσο καὶ τὴν πρωτοτυπία τῆς φαινομενολογικῆς σκέψης τοῦ Merleau-Ponty. Ἡ διαλεκτικὴ αὐτὴ ὀρίζει τὴ σαρκικὴ κίνηση τῆς σύμπλεξης τοῦ μέσα μὲ τὸ ἔξω, ἢ ὁποῖα πραγματοποιεῖται διαμέσου πολύμορφων χιασματικῶν σχέσεων, καὶ ἐπιχειρεῖ τὴν ἐξερεύνησιν τοῦ προαντικειμενικοῦ στοιχείου παράγοντας πολλαπλὰ νοήματα πὺν ἀντανάκλουν τοὺς ὀρίζοντες τοῦ ἀόρατου, τοῦ μὴ περατοῦ, τοῦ λανθάνοντος στοιχείου. Ἡ σπουδαιότητα καὶ ἡ πρωτοτυπία τῆς ἐρμηνείας τοῦ Σ. Δεληβογιατζῆ βρίσκεται στὸ γεγονὸς ὅτι δείχνει πῶς ἡ διαλεκτικὴ τοῦ φαινομένου, πὺν ἐκφράζει τὴ διαλεκτικὴ ἀνασύνθεσιν τοῦ χουσερλιανοῦ φαινομένου (φαινομενολογία τῆς φαινομενολογίας), καὶ μὲ τὴν ὁποῖα ὁ



Merleau-Ponty ξεπερνά τὴ δυαδικότητα «προθετική συνείδηση - προσβλεπόμενο ἀντικείμενο», ἀποτελεῖ μιὰ ὄντολογία τῆς ἀδιαίρετης σχέσης, ὅπου τὸ μὴ ἀναγώγιμο στοιχεῖο, δηλαδή ἡ ἴδια ἡ σχέση, συγκεκριμενοποιεῖ ὡς χίασμα τῆς σάρκας τὴν πάντοτε ἀμφίσημη φύση ἑνὸς νοήματος συλλήψιμου ἀλλὰ ὑπαινικτικοῦ. Τὸ ἐνοποιητικὸ αὐτὸ νόημα ποὺ παράγεται ἀπὸ τὴ «σωματικὴ ἀντίληψη» (*perception corporelle*), παίρνει τὴ θέση τῆς αἰτιότητας καὶ συνιστᾷ τὴ δομὴ τῆς ἐπαφῆς μας μὲ τὸ ἔξω. Στὸ μέτρο ποὺ ἐκφράζει τὴν ταλάντευση —ἡ ὁποία ταυτόχρονα καὶ ἀσταμάτητα ἐνοποιεῖ καὶ ἀναλαμβάνει— ἀνάμεσα σὲ αὐτὸ ποὺ προϋπάρχει, χωρὶς νὰ ἔχει κάποιο συγκεκριμένο νόημα, καὶ στὴν ἐνεργούσα σωματικότητα, ποὺ συσχετίζεται μὲ τὸ προϋπάρχον παράγοντας μέσα τοῦ νοήματος, τὸ ἀδιαίρετο χίασμα ἐνεργοποιεῖ μιὰ καταφατικὴ ποιότητα μέσα στὴν ἴδια τὴ φύση τῆς ἀμφισημίας, χωρὶς δέβαια νὰ καταργεῖ τὴν ἀμφισημία. Σύμφωνα μὲ αὐτὴ τὴν ποιότητα, ἡ πραγματικότητα τοῦ νοήματος μέσα στὴ χιασματικὴ σχέση ἀποκλείει τὸ τίποτα ὡς σημασία. Αὐτὸ τὸ πολλαπλὸ καὶ ἐνεργὸ νόημα μεταφράζει τὴ μὴ ἀναγωγιμότητα καὶ τὴ διαφοροποιητικὴ δύναμη ἑνὸς στοιχείου, ποὺ διασκορπᾷ τὴν ἴδια στιγμή ποὺ ἐνοποιεῖ, μέσα σὲ ἓνα ὄν ἐκφραστικὸ καὶ κρυμμένο, τοῦ ὁποίου ἡ φύση, διαμέσου τῆς ἀδιάλυτης σύμπλεξης τοῦ ὁρατοῦ μὲ τὸ ἀόρατο, ἀποκαλύπτεται «ἀκατέργαστα, ἄμεσα, ποιητικά».

Τὸ βιβλίο τοῦ Σ. Δεληβογιατζῆ ἀνήκει στὴ μικρὴ ὁμάδα τῶν οὐσιαστικῶν πρωτότυπων μελετῶν, ποὺ ἐμφανίζει ὁ φιλοσοφικὸς χώρος. Εἶναι μιὰ κατεξοχὴν σημαντικὴ μελέτη, ἡ ὁποία, τόσο μὲ τὴν ἀκριβολογικὴ καὶ ἰδιαίτερα πλούσια σὲ ἀποχρώσεις γλώσσα της, ὅπου κυριαρχεῖ μιὰ σπάνια ἱκανότητα σύνθεσης, ὅσο καὶ μὲ τὴν πρωτοτυπία τῆς ἐμπνευσῆς της καὶ τὴν πολυμορφία τῶν ἀναλύσεών της, ἀνανεώνει οὐσιωδῶς τὴ διαλεκτικὴ σκέψη καὶ διευρύνει μὲ ἓνα μοναδικὸ τρόπο τὸ πεδίο τῆς σύγχρονης κριτικο-ερμηνευτικῆς ὄντολογίας.

Π. ΔΟΪΚΟΣ

Christian von EHRENFELS, *Psychologie, Ethik, Erkenntnistheorie* mit e. Einl. von Peter M. Simons. Philosophische Schriften, Bd 3, München – Wien (*Philosophia*) 1988, σελ. 521.

Τὸ ὀγκῶδες αὐτὸ βιβλίο μᾶς παρέχει τὴ σημαντικὴ προσφορὰ τοῦ Ehrenfels σὲ τρεῖς μεγάλους κλάδους τῆς Φιλοσοφίας: Ψυχολογία, Ἠθικὴ καὶ Γνωσιοθεωρία. Ἡ φιλοσοφικὴ ὁμως προσφορὰ τοῦ συγγραφέα δὲν περιορίζεται σ' αὐτοὺς καὶ μόνο τοὺς κλάδους ἀλλὰ ἐκτείνεται καὶ σὲ πολλοὺς ἄλλους, ὅπως εἶναι ἡ Αἰσθητικὴ, ἡ Μεταφυσικὴ, ἡ Θεωρία τῶν

